

Lunds Universitet

Socialhögskolan

SOL 067 Socialt arbete med barn och unga

VT 2004

HÖGSTADIEFLICKOR FÖRKLARAR MOBBNING OCH SEXUELLA TRAKASSERIER

Författare: Jessica Grusow

Handledare: Pernilla Liedgren Dobronravoff

1. ABSTRACT

The purpose of this essay was to describe, from a perspective of gender, how girls, from the eighth and ninth grade in school explained bullying and sexual harassment and how bullying and sexual harassment was explained in topical research. The main issues were:

1. What does bullying and sexual harassment mean?
2. Who becomes a bully and who becomes a sexual harasser?
3. Why do they bully or sexual harass their schoolmates?
4. Who becomes a victim of bullying and who becomes a victim of sexual harassment?

I used a qualitative method in form of individual interviews with five girls. My survey showed that the girls thought bullies were unsure of themselves, the bullying made them more self-confident. It could also be a way in to a fellowship. The girls thought that the sexual harassers often were boys in their own age. Maybe he could not have girls in another way or had been rejected by the girl he harassed. Victims of bullying were, according to the girls, persons with bad self-esteem and a few friends. Victims of sexual harassment were often girls. Some of the girls meant that girls in general does not object to the insults. Some thought that enticing dressing could start sexual harassment and some meant that it was groundless.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

<u>1. INLEDNING</u>	4
<u>1.1 PROBLEMFÖRMULERING</u>	4
<u>1.2 SYFTE</u>	5
<u>1.3 FRÅGESTÄLLNINGAR</u>	5
<u>1.4 PERSPEKTIVVAL OCH AVGRÄNSNING</u>	5
<u>2. METOD OCH URVAL</u>	6
<u>2.1 METOD</u>	6
<u>2.2 RESULTATENS TILLFÖRLITLIGHET</u>	7
<u>2.2.1 Reliabilitet</u>	7
<u>2.2.2 Validitet</u>	7
<u>2.3 URVAL</u>	7
<u>2.3.1 Etiska överväganden</u>	9
<u>2.4 INTERVJUERNA OCH BESKRIVNING AV ANALYSARBETET</u>	9
<u>3. TIDIGARE FORSKNING OCH TEORIER</u>	10
<u>3.1 VAL AV TIDIGARE FORSKNING</u>	10
<u>3.2 CENTRALA BEGREPP</u>	11
<u>3.2.1 Mobbning</u>	11
<u>3.2.2 Sexuella trakasserier</u>	11
<u>3.3 PROBLEMETS OMFATTNING</u>	12
<u>3.3.1 Mobbning</u>	12
<u>3.3.2 Sexuella trakasserier</u>	13
<u>3.4 MOBBNING</u>	14
<u>3.4.1 Olweus forskning</u>	14
<u>3.4.1.1 Vilka utsätter andra?</u>	14
<u>3.4.1.2 Varför utsätter de andra?</u>	15
<u>3.4.1.3 Vem utsätts?</u>	15
<u>3.4.2 Björks forskning</u>	16
<u>3.4.2.1 Vilka utsätter andra?</u>	16
<u>3.4.2.2 Varför utsätter de andra?</u>	17
<u>3.4.2.3 Vem utsätts?</u>	17
<u>3.5 SEXUELLA TRAKASSERIER</u>	18
<u>3.5.1 JämO:s förklaringsmodeller</u>	18
<u>3.5.1.1 Sextrakasseraren och offret</u>	18
<u>3.5.1.2 En fråga om kön och könsroller</u>	19
<u>3.5.1.3 Syn på flickors och pojkars sexualitet</u>	21
<u>4. TEORETISK REFERENS RAM</u>	22
<u>4.1 VAL AV TEORI</u>	22
<u>4.2 CROZIERS STRATEGIANALYS</u>	22
<u>4.3 SOCIALPSYKOLOGI</u>	23
<u>4.3.1 Socialt underlättande</u>	23
<u>5. ANALYS</u>	24
<u>5.1 PRESENTATION AV INTERVJUPERSONERNA</u>	24

<u>5.2 INNEBÖRDEN AV MOBBNING</u>	24
<u>5.3 BILDEN AV MOBBAREN</u>	25
<u>5.4 BILDEN AV DEN MOBBADE</u>	27
<u>5.5 INNEBÖRDEN AV SEXUELLA TRAKASSERIER</u>	29
<u>5.6 BILDEN AV SEXTRAKASSERAREN</u>	31
<u>5.7 BILDEN AV DEN SEXTRAKASSERADE</u>	33
<u>6. AVSLUTNING</u>	35
<u>6.1 SAMMANFATTNING</u>	35
<u>6.2 SLUTDISKUSSION</u>	36
<u>7. REFERENSER</u>	39
<u>BILAGA 1: INTERVJUGUIDE</u>	40

1. INLEDNING

1.1 PROBLEMFÖRMULERING

I skollagens portalparagraf (1 kap 2 §) beskrivs skolans grundläggande värderingar. Bland annat framgår att

Var och en som verkar inom skolan skall främja aktning för varje människas egenvärde och respekt för vår gemensamma miljö. Särskilt ska den som verkar inom skolan

1. främja jämställdhet mellan könen samt
2. aktivt motverka alla former av kränkande behandling såsom mobbning och rasistiska beteenden. (Nikell, 2000, s 49)

I 1994 års läroplan för det obligatoriska skolväsendet står tydligt att ”Ingen skall i skolan utsättas för mobbning. Tendenser till trakasserier skall aktivt bekämpas” (Lpo 94, 1994, s 5)

I boken *De missanpassade* beskriver 15 personer mellan 15-30 år i varsitt kapitel erfarenheter från skoltiden. En författare skildrar hur tjejer på hennes högstadieskola förbjöds ha kort kjol med motiveringen att killarna distraherades. En annan berättar om hur skolkande högstadieelever ignorerades av lärarkåren och tilläts utebli i fred under hans högstadietid. Sexuella trakasserier beskrivs som vardag på somliga skolor. Tjejer som vågar ta plats blir ”horor”. Elever, men också lärare, som fryser ut och mobbar andra elever diskuteras också i boken. Ett annat problem som berörs är tjejer med duktighetskomplex som har mycket höga krav på sig själva och som i skolan hamnar i skymundan av klassens pojkar. Duktiga flickor uppmuntrades av lärare till att uppträda som småsociala poliser och hjälplärare för klassens utagerande pojkar, istället för att själva ta plats i klassrummet menar samma författare. I en av texterna beskrivs rasistiska kränkningar som ignorerades av skolans lärare. (Olsson (red) 2003)

Högstadiet framställs i *De missanpassade* som en hemsk tid. Jag kan känna igen somligt från min egen högstadietid vid 1990-talets mitt. På min skola var indelningen mellan ”populära” och ”töntar” tydlig, sistnämnda fnissades och viskades det åt. Somliga var utanför. Så här i efterhand kan jag tänka att de själva upplevde sig som mobbade. Sexuella trakasserier är en annan form av kränkande icke-önskvärd behandling. På min högstadieskola stämplades tjejer som ”strulade” mycket som slampor, killar i samma situation slapp dock dåligt rykte.

De värderingar och regelverk som fastslås i utdragen ur skollagens och läroplanen (se föregående sida) tycks inte vara verklighet. Skolpersonalen ska enligt skollagen främja jämställdhet och aktivt motverka alla former av kränkande behandling. I läroplanen står det ännu tydligare, ingen i skolan ska helt enkelt utsättas för mobbning. I praktiken verkar mobbning och sexuella trakasserier vara ett existerande problem i den svenska skolan, fast lagen propser att det inte ska förekomma. Om mobbning har det forskats mycket, om sexuella trakasserier finns det inte lika mycket forskning. Den mesta forskningen handlar om orsak och verkan samband, vem som mobbar vem och varför den gör det. Därför tycker jag det vore angeläget att betrakta problematiken från skolelevernas egna perspektiv. De befinner sig mitt i den verklighet som beskrivs och har därmed säkert en hel del tankar och funderingar kring problematiken.

1.2 SYFTE

Mitt syfte är att ur ett könsperspektiv belysa hur flickor i högstadiets årskurs 8 och 9 förklarar mobbning och sexuella trakasserier jämfört med hur mobbning och sexuella trakasserier är förklarade i aktuell forskning.

1.3 FRÅGESTÄLLNINGAR

Vad innebär mobbning respektive sexuella trakasserier?

Vilka mobbar och sextrakasserar på högstadiet?

Varför mobbar eller sextrakasserar de sina skolkamrater?

Vem blir mobbad och vem blir sexuellt trakasserad?

1.4 PERSPEKTIVVAL OCH AVGRÄNSNING

Fler typer av kränkande behandling än mobbning och sexuella trakasserier finns alldeles säkert på högstadiet, dessa kommer dock inte att beröras i denna uppsats. I min undersökning kommer jag endast att belysa hur mobbning och sexuella trakasserier förklaras av högstadietjejer från årskurs 8 och 9, högstadiekillarna kommer inte att komma till tals i denna uppsats. Jag kommer att belysa fenomenet ur ett könsperspektiv. Upplever tjejerna att både killar och tjejer är offer och förövare och hur förklarar de det? Min undersökning kommer att göras utifrån ett barnperspektiv, från tjejernas eget perspektiv. Lärares eller andra vuxnas perspektiv avser jag inte att beröra. Jag ämnar inte beskriva mobbning och sexuella

trakasserier ur ett historiskt perspektiv och inte heller ur ett kulturellt eller etnicitetsperspektiv. Det hade säkert varit intressant att betrakta mobbning och sexuella trakasserier ur ett klassperspektiv, men det får göras av någon annan.

I avsnittet om tidigare forskning har jag av utrymmes- och tidsskäl fått begränsa mig kraftigt, så det kommer inte att ges en heltäckande bild av tidigare forskning kring mobbning och sexuella trakasserier. Om mobbning har jag funnit en hel del litteratur som berör orsaker till problemet. Den forskning jag har valt att ta upp har jag dels funnit i ett flertal böcker (de verkar därmed vara allmänt utbredda) samt tycks de vara framforskade under nordiska förhållanden. Om sexuella trakasserier har jag haft svårt att hitta relevant litteratur och har därför valt att utgå från material från Jämställdhetsombudsmannen (JämO).

2. METOD OCH URVAL

Till detta avsnitt har de delar som berör metod och urval i *PM för uppsatsskrivare* (Hilte, 2001) och *Forskningshandboken* (Denscombe, 2000) använts.

2.1 METOD

Som metod har jag använt en kvalitativ intervjuundersökning. Den gjorda undersökningen har en induktiv inriktning som innebär att syftet är att bilda hypoteser. Undersökningen syftar till att utreda hur problematiken förklaras av flickorna.

Genom vald metod blir antalet informanter väldigt litet. Jag ser dock en stor fördel med att få fram den typ av detaljerad information som intervjuer ger. Jag tycker inte uppsatsens syfte lämpar sig för att undersökas med en metod som skulle ha gett en större bredd men som mest skulle ha rört sig på ytan, även om det skulle ha varit intressant som ett komplement till min undersökning. Undersökningen baseras på personliga intervjuer där jag och den intervjuade var de enda som närvarade. En semistrukturerad frågemodell användes. Det innebär att den intervjuade tillåts utveckla sina idéer, då intervjun inte kretsade kring ett frågeformulär. Ett fåtal i förväg bestämda frågor fanns dock. Dessa bifogas i bilaga 1.

2.2 RESULTATENS TILLFÖRLITLIGHET

2.2.1 Reliabilitet

Reliabilitet avser resultatens pålitlighet. Har mätningarna gjorts på ett sätt så att svaren kan ses som pålitliga och är urvalet representativt? Min undersökning omfattar endast fem personer vilket jag tycker blir en brist när det gäller att bedöma urvalets representativitet. Samtidigt tror jag att svaren kan ses som pålitliga. Jag upplevde intervjupersonerna som avslappnade under samtalet och deras svar kändes ärliga. Det skulle förstås kunna vara så att min påverkan på intervjupersonerna inte är alldeles obetydlig. Det faktum att jag är en ung kvinna är en sak som kan ha haft en betydelse för kontexten. Kanske skulle de känt sig mindre fria i sina svar om jag varit äldre eller en man? Man kan även tänka sig att de upplevde intervjusituationen som ovan och onaturlig, vilket kan ha påverkat deras svar. Jag kan tänka mig att det i sådana här sammanhang alltid finns en viss risk att den intervjuade svarar vad den upplever att intervjuaren vill höra. Jag uppfattade dem dock som bekväma i intervjusituationen, som tidigare nämnts.

2.2.2 Validitet

Validitet innebär giltighet. Validiteten handlar om vad vi mäter. Viktigt för giltigheten är att begreppen definierats tydligt så vi vet att det vi avser att undersöka verkligen har undersökts. Jag tycker att intervjuerna tydligt kretsat kring de frågeställningar som finns i uppsatsen. En sak jag tycker är värd att ta upp är det faktum att intervjuerna syftade till att ta reda på hur mobbning och sexuella trakasserier förklarades av flickorna utifrån valda frågeställningar. Det innebar i praktiken att jag inte avsåg att definiera några begrepp vid intervjutillfället, utan istället utgick jag från de enskilda flickornas syn på innebörden i exempelvis begreppet ”sexuella trakasserier”. Det visade sig under intervjuerna att flickornas begreppsförklaringar ofta var snävare än exempelvis myndigheters definitioner. Hade jag infört deras aspekter på begreppet så kanske flickorna hade haft mer eller andra saker att säga kring exempelvis sexuella trakasserier i den fortsatta intervjun. Jag valde dock att göra detta medvetet då *flickornas* förklaringar var det centrala i undersökningen.

2.3 URVAL

Urvalet bestod av fem flickor, tre från årskurs 9 och två från årskurs 8. De tre flickorna i årskurs 9 gick på samma högstadieskola i två olika klasser i en medelstor stad (cirka 100 000

invånare). Jag fick tillträde till klasserna efter att först fått godkännande från rektorn och därefter från skolans huvudlärare för årskurs 9. De tre niondeklasserna på skolan informerades kortfattat klassvis om uppsatsämnet samt om vad det innebar att medverka. Varje klass tilldelades ett antal lappar, där syftet med uppsatsen samt ramarna för intervjuerna beskrevs. De som var intresserade av att delta skulle visa lappen för sina föräldrar för påskrift. De intervjuade och deras vårdnadshavare har alltså gett ett informerat samtycke.

Min ursprungliga avsikt var att intervjua tre tjejer och tre killar, ingen kille anmälde dock sitt intresse varvid jag valde att undersöka hur fenomenet förklarades av tjejerna. Att inga killar ville låta sig intervjuas kan vara värt att reflektera över. Är mobbning och sexuella trakasserier ämnen som inte intresserar killar i lika hög grad? Jag tror inte att det är på det viset. Kan det istället ha berott på mig som forskare? Kanske hade de varit villigare om jag varit en man? En annan idé skulle kunna vara att en del killar i den berörda åldern känner olust inför själva intervjusituationen. Det kan också handla om en ren slump.

Endast tre flickor på den valda skolan ville vara med i undersökningen. De övriga två flickorna har valts ut genom snöbollsurval. Via en jämnårig flicka i min bekantskapskrets fick jag kontakt med de två flickorna. Ett informerat samtycke har inhämtats från de berörda flickorna och deras vårdnadshavare. Den ena flickans förälder har informerats om undersökningen per telefon och gett sitt muntliga samtycke. Den andra flickan informerade själv sina föräldrar som gav sitt samtycke. De båda flickorna gick i årskurs 8 på samma högstadieskola i ett mindre samhälle (cirka 10 000 invånare).

Vilka konsekvenser ger urvalet för resultatet? De tre niondeklassare som deltog var helt okända för mig och valdes endast utifrån två kriterier: deras kön och att de gick på högstadiet. De övriga två valdes också utifrån kön och på grund av att de var högstadieelever. Med den kännedom jag hade om dem båda ansåg jag att de skulle kunna representera kategorin högstadieflickor på ett någorlunda rättfärdigt vis. De blev tillfrågade direkt av mig. Jag tyckte det var viktigt att klargöra för de två åttondeklassarna att det inte var något tvång att delta utan att det var helt frivilligt, trots min relation till deras skolkamrat. De tre niondeklassarna skiljde sig från de övriga två då de mer aktivt valde att delta. De kan kanske därmed antas ha varit elever som mer än andra ville ge uttryck för sina åsikter kring mobbning och sexuella trakasserier. Om de hade mer bestämda och uttalade åsikter i frågan än högstadieflickor i allmänhet kan diskuteras. Vad det i så fall skulle kunna bero på kan också vara värt att tänka

på Kanhända har de sett eller upplevt mobbning på nära håll eller så kanske de uppfattade sexuella trakasserier som något angeläget och vanligt. Det kan också vara så att de tyckte det skulle vara roligt att bli intervjuade, eller så berodde det på något helt annat.

2.3.1 Etiska överväganden

För att ge de medverkande flickorna anonymitet så deltar de i uppsatsen med fingerade namn. Det framgår inte vilka av flickorna som går i årskurs 8 och vilka som går i årskurs 9. Jag har valt att göra så för att de ska bli lite mer anonyma när de själva får ta del av uppsatsen, dels i förhållande till varandra men också i förhållande till eventuell annan läsare så som lärare eller klasskamrat, som känner till att de har deltagit. Någon kan kanske tycka att det vore intressant att undersöka om det finns skillnader mellan åttonde- och niondeklassares sätt att se på mobbning och sexuella trakasserier. Jag tyckte dock det var viktigare att de blev anonyma i relation till varandra.

Som tidigare nämnts deltog de fem flickorna frivilligt och har sina föräldrars tillåtelse att medverka. Jag märkte dock vid ett par av intervjutillfällena att jag varit oklar i den tidigare informationen angående vad uppsatsen skulle användas till och vem den skulle vara tillgänglig för. Det berättade jag för berörda flickor innan vi påbörjade intervjun för att säkerhetsställa att de fortfarande ville låta sig intervjuas.

Den flicka, genom vilken jag kom i kontakt med de två åttondeklassarna, intervjuades med syfte att ingå i undersökningen. Jag valde dock att inte ha med intervjun då jag ansåg att hon på grund av vår relation till varandra inte kändes helt bekväm med att låta sig intervjuas av mig. Jag upplevde att hon inte var fri i sina svar, dels att hon tyckte det var lite genant att diskutera somligt men också att hon vid något tillfälle sa saker hon trodde att jag ville höra. Intervjun gav mig i alla fall en vunnit insikt, de övriga fem flickorna uppfattade jag som avslappnade och bekväma med intervjusituationen.

2.4 INTERVJUERNA OCH BESKRIVNING AV ANALYSARBETET

Intervjuerna av de tre flickorna i årskurs 9 genomfördes på skolan. De två flickorna i årskurs 8 intervjuades hemma hos flickan som jag kände. Intervjuerna tog knappt en halvtimme per styck. Det som sades dokumenterades med hjälp av en bandspelare. Efter varje intervju lyssnade jag igenom banden och skrev ner intervjuerna ord för ord. Jag har valt att i den

skriftliga versionen av intervjun behålla talspråket, då jag inte ville ändra om det som sades. Vissa ändringar har dock gjorts, till exempel så har ”de” blivit ”det”, ”nån” har blivit ”någon” och ”asså” har jag skrivit ut som ”alltså”.

Efter att varje enskild intervju skrivits ut har jag gått igenom denna och markerat den intervjuades förklaringar av mobbning och sexuella trakasserier utifrån mina frågeställningar. Därefter har tyngdpunkten lagt på de teman som går genom samtliga intervjuer. Analysen som utgått från dessa teman anknyter till den tidigare forskning samt teorier som jag valt att ta upp i avsnitt 3 och 4. Jag har valt att citera flickorna mycket i analysen eftersom mitt syfte var att belysa hur mobbning och sexuella trakasserier förklarades av *dem*.

3. TIDIGARE FORSKNING OCH TEORIER

3.1 VAL AV TIDIGARE FORSKNING

De huvudsakliga källorna som har använts är litteratur kring Dan Olweus och Gunilla O. Björks respektive forskning, samt material från JämO. JämO är en statlig myndighet som övervakar att män och kvinnor i arbetslivet och studenter i högskolan har lika rättigheter oavsett kön.

Psykologiprofessor Dan Olweus teorier om mobbning har jag träffat på i flera sammanhang, i de flesta böcker jag funnit om mobbning ingår hans böcker i referenslitteraturen. Han tycks ofta vara citerad när orsaker till mobbning diskuteras och kommer därför ingå i den aktuella forskningen i denna uppsats. Vare sig man är anhängare av Olweus framforskade teorier kring mobbning eller inte tycks dessa vara förankrade i en omfattande forskning. Gunilla O. Björk, specialist i klinisk och pedagogisk psykologi, har jag också stött på i ett flertal andra böcker. Björks bok *Mobbning- en fråga om makt?* bygger framförallt på fyra fallstudier som hon menar bekräftar hennes hypoteser. Kring varje fall har ett flertal personer intervjuats, så som den mobbade, mobbaren och läraren. Jag finner hennes syn på mobbning intressant, då jag tycker att den skiljer sig mycket från exempelvis Olweus.

Jag har funnit mycket lite som direkt berör orsaker till sexuella trakasserier. I *JämOs handbok om könsmobbing* (Nikell, 2000) berörs dock anledningar till sexuella trakasserier. Kön som

en social konstruktion där flickor och pojkar uppfostras och förväntas vara olika tas upp som en viktig bakomliggande anledning samt en annorlunda syn på killars och tjejers sexualitet. Jag kommer att utgå från dessa i avsnittet om tidigare forskning kring sexuella trakasserier. Jag tycker att materialet från JämO stundtals har känts lite lösryckt. Ibland har antaganden gjorts kring exempelvis orsaker till sexuella trakasserier utan att någon källa angetts. Jag tycker att JämO verkar se vissa antaganden som något allmänt vedertaget, vilket jag inte är så säker på att det är. Trots det använder jag mig av JämO då jag är övertygad om att myndigheten genom sitt arbete med jämställdhet besitter en hel del kunskap på området.

3.2 CENTRALA BEGREPP

3.2.1 Mobbning

Det finns flera olika definitioner av mobbning. I *Svenska akademiens ordlista* får man upp följande definition av att mobba: ”utesluta ur kamratkretsen och illa behandla, förtrycka” (Svenska Akademien, 1995, s 354)

Dan Olweus, psykologiprofessor i Bergen, har ägnat mer än 20 års forskning åt mobbning. Han definierar begreppet som när en eller flera personer vid upprepade tillfällen och under en viss tid säger eller gör kränkande och obehagliga saker. Relationen präglas av obalans i styrkeförhållandet mellan parterna. Olweus talar om direkt och indirekt mobbning. Förstnämnda handlar om slag, sparkar, skällsord, kränkande och hånfulla kommentarer eller hotelser. Indirekt mobbning är att bli utfrusen, baktalas eller av andra hindrad från att få vänner. (Olweus, 1999, s 9-10) Olweus definition av mobbning är som synes betydligt utförligare än den vi finner i ordboken.

Gunilla O. Björk, specialist i klinisk och pedagogisk psykologi, beskriver i sin bok *Mobbning - en fråga om makt?* vad hon tycker att mobbning är. Björk menar att mobbning utgör ett socialt fenomen bestående av upprepade inkompetensförklaringar gällande de spel om makt som ständigt pågår under ytan. Ett deltagande i maktspelen är viktigt för en framtida integrering, för att räknas. (Björk, 1999, s 143)

3.2.2 Sexuella trakasserier

EU-kommissionen har i sin handledning om hur sexuella trakasserier ska bekämpas på arbetsplatser definierat sexuella trakasserier som ovälkommet uppträdande av sexuell natur

eller annat uppträdande grundat på kön, som påverkar kvinnors och mäns integritet på arbetsplatsen och som skapar en skrämmande, fientlig eller förnedrande arbetsmiljö. Detta kan inkludera ovälkommet fysiskt, verbalt eller icke-verbalt uppträdande. Fysiskt uppträdande av sexuell natur är oönskad fysisk kontakt, det kan vara allt från avsiktlig onödig beröring till våldtäkt. Verbalt uppträdande av sexuell natur kan exempelvis vara ovälkomna närmanden, förslag eller påtryckningar om sexuell samvaro, anmärkningar eller anspelningar av sexuell natur. Icke- verbalt uppträdande av sexuell natur kan röra sig om att stirra eller göra gester som är anstötliga eller visa pornografiskt material. Annat uppträdande grundat på kön handlar om beteenden som svärta ner, förlöjligar, skrämmer eller är fysiskt skymfande för en arbetstagare på grund av hennes eller hans kön. Det kan handla om könsbaserade förolämpningar och stötande kommentarer om utseende eller klädsel. (Svenaesus & Bergh, 1997, s 11-14)

I 6 § andra stycket i jämställdhetslagen definieras sexuella trakasserier som ovälkommet uppträdande grundat på kön eller ovälkommet uppträdande av sexuell natur som kränker arbetstagarens integritet i arbetet. (Nikell, 2000, s 37)

I båda definitionerna framgår att sexuella trakasserier handlar om *ovälkommet* uppträdande, alltså inte harmlösa skämt eller sexuella handlingar som är välkomna och ömsesidiga. Det är mottagaren som avgör vad som är ovälkommet eller välkommet. Det klargörs också att det inte bara är handlingar av sexuell natur eller sexualitet som avses, utan det handlar också om trakasserier, nedvärdering och förnedring på grund av kön. (Svenaesus & Bergh, 1997, s 11; Nikell, 2000, s 37-38) Jag anser inte att begreppsförklaringarna står i motsättning till varandra, utan EU- kommissionen har utvecklat begreppet mer.

3.3 PROBLEMETS OMFATTNING

3.3.1 Mobbning

I Skolverkets senaste attitydundersökning som genomfördes våren 2003 medverkade 1 942 elever i årskurs 7-9 och gymnasieskolan. 3 procent av högstadieläverna instämde i påståendet ”du känner dig mobbad eller trakasserad av andra elever” (Skolverket, 2004, s 100) (motsvarande siffra för år 2000 var 6 procent). Antalet högstadieläver som ansåg att mobbning var ett stort problem på deras skola var dock betydligt högre, var sjätte elev (17 procent). (Skolverket, 2004, s 99-100)

I SOU 2001:55 presenteras en del statistik kring mobbning. Andelen barn som mobbas verkar röra sig kring 3-10 procent beroende på hur mobbning mäts och definieras. I BRIS redovisning av samtalen till Barnens hjälptelefon var mobbning den vanligaste enskilda anledning till barnens samtal. Barnombudsmannen menar år 2001, med hänvisning till de senaste årens statistik, att mobbning tycks vara ett av allvarligaste problemen i barn och ungdomars liv. I den undersökning som redovisas i SOU 2001:55 har inte begreppet mobbning använts när man velat undersöka hur många barn i åldern 10-18 år (från tredje klass till och med 18 åringar på gymnasiet) som utsätts för kränkningar i skolan. Istället har respondenterna, 1 304 stycken, tillfrågats om fyra handlingar (jämför med Olweus definition av mobbning) som brukar ingå i definitioner av mobbning. Detta har gjorts för att undvika feltolkningar och associationer kring begreppet mobbning. Metoden kan dock vara en nackdel då *upplevelsen* av mobbning tappas bort. De som utsätts för andra kränkningar än de som redovisas nedan eller när kränkningarna sker relativt sällan upptäcks inte i undersökningen. Handlingarna var följande:

1. Att andra elever anklagar dig för saker som du inte gjort eller inte kan rå för.
2. Att andra elever visar att de inte gillar dig på något vis t.ex. genom att reta, viska eller skämta om dig.
3. Att ingen vill vara tillsammans med dig.
4. Att någon eller några elever slår dig eller gör dig illa på något annat sätt. (Östberg, 2001, s 192)

6,6 procent av barnen upplever det första påståendet nästan varje dag eller minst en gång per vecka, motsvarande siffra för det andra påståendet är 5 procent. 4,5 procent av barnen upplever dagligen eller minst en gång i veckan att ingen vill vara tillsammans med dem i skolan. Motsvarande siffra för den fjärde kategorin är 2 procent. (Östberg, 2001, s 188-194)

3.3.2 Sexuella trakasserier

I *JämOs handbok mot könsmobbning i skolan* redovisas statistik kring sexuella trakasserier. 1996 gjordes en studie i Stockholm om sexuella trakasserier i skolmiljön, enkäten besvarades av 714 flickor i årskurs 9 och i gymnasieskolans årskurs 1. Knappt hälften (47 procent) av respondenterna hade någon gång utsatts för sexuella trakasserier i skolan. Av flickorna uppgav 8 procent att de blivit sexuellt trakasserade av en lärare, denna typ av trakasserier reagerade de starkast på. Annars var mestadels förövaren en jämnårig pojke. (Nikell, 2000, s 33-35)

I ett examensarbete 1997 vid pedagogiska Institutionen i Örebro deltog 71 flickor och 78 pojkar på högstadiet i en enkätundersökning. 42 procent av flickorna upplevde att de utsatts för sexuella trakasserier. Många av flickorna hade utsatts för beteenden som ingår i tidigare redovisade definitioner av sexuella trakasserier. De flickor som kallats hora, luder etc. uppgick till 69 procent. 61 respektive 41 procent av flickorna hade blivit ovälkommet tagna på rumpan respektive bröstet. Var femte flicka hade blivit ovälkommet tagen mellan benen. Av pojkarna hade 55 procent blivit kallade för bög eller dylikt av en jämnårig flicka. Detta är den enda typ av sexuella trakasserier riktad mot pojkar som redovisas. En tredjedel av pojkarna hade tillsammans med kompisar tafsat på en flicka. Nästan lika många (30 procent) hade tagit flickor på bröstet eller rumpan utan att hon sagt att det var okej. (Nikell, 2000, s 34-36)

3.4 MOBBNING

3.4.1 Olweus forskning

3.4.1.1 Vilka utsätter andra?

Olweus menar att det finns vissa huvudtendenser bland barn som riskerar att bli mobbare. Ett eller flera av följande allmänna kännetecken uppvisar en aktiv mobbare:

- en mer positiv attityd till våld än elever i allmänhet
- ett starkt behov att dominera och undertrycka andra elever, att hävda sig med hjälp av makt och hotelser och att få sin vilja fram
- pojkar som mobbar är ofta fysiskt starkare än sina kamrater, i synnerhet starkare än mobboffren
- ofta hetsiga och impulsiva och har svårt att tåla hinder och misslyckanden (låg frustrationstolerans)
- har svårt att underordna sig regler
- framstår som tuffa och visar föga medkänsla med elever som blir mobbade
- uppträder ofta aggressivt också mot vuxna, både lärare och föräldrar
- har lätt för att prata sig ur besvärliga situationer (Olweus, 1999, s 19-20)

Olweus menar att mobbare sannolikt bär på en långvarig fientlighet med ursprung i det egna hemmet. För lite kärlek och omsorg och för mycket ”frihet” (föräldrarna har varit eftergivna och inte satt gränser för aggressiva beteenden) under uppväxtåren bidrar starkt till att skapa ett aggressivt reaktionsmönster hos en individ, hävdar Olweus. (Helkama m.fl., 2000, s 209; Olweus, 1992, s 29-32)

Olweus menar att en vanlig uppfattning bland psykologer är att individer med ett aggressivt beteende egentligen är osäkra. Olweus har provat tesen ingående i sina studier men funnit att mobbare kännetecknas antingen av ovanligt lite ångest och osäkerhet eller så är de ungefär

genomsnittliga. Han menar att det dock finns utrymme för individuella avvikelser. Mobbarens popularitet varierar, den minskar med stigande ålder. De når dock aldrig samma låga popularitet som de som mobbas. (Olweus, 1992, s 25-26)

3.4.1.2 Varför utsätter de andra?

Olweus betraktar mobbning som ett fenomen som huvudsakligen försiggår mellan individer med särskilda personlighetsdrag och sätt att reagera. Passiva mobboffers förskrämda hållning blir stimuli som utlöser mobbarens aggressivitet. (Eriksson m.fl., 2002, s 44-45)

Olweus menar att elever som tillfrågas varför vissa barn blir mobbade med stor sannolikhet skulle svara att det beror på någon form av yttre avvikelse som fetma, ovanlig dialekt eller kläder. Forskning på två olika undersökningsgrupper av pojkar, där lärarna bedömde 14 yttre kännetecken, har dock inte gett något stöd åt denna uppfattning (se Olweus (1973)

Hackkycklingar och översittare, Stockholm: Almqvist & Wiksell). Mobboffren befanns dock vara fysiskt svagare än andra pojkar, vilket beskrivs närmre i stycket om vem som utsätts för mobbning. Det är dock sannolikt att mobbare kan komma att dra fram och använda eventuella yttre avvikelser i en mobbningssituation. (Olweus, 1992, s 22-23)

Olweus betraktar mobbning som ett gruppfenomen i vissa situationer. Han åsyftar då att barn kan delta i mobbning utan att ta initiativet till trakasserierna. Lite osäkra individer med behov av att hävda sig kan delta i mobbningen om mobbaren är någon de ser upp till. Om varken lärare eller klasskamrater försöker stoppa mobbningen belönas mobbaren i regel genom sin ”seger” över offret. Mer neutrala elevers spärrar mot aggressiva tendenser försvagas, då ingen ingriper, och de kan komma att själva börja delta i trakasserierna. En förklaring till varför vanligtvis hyggliga, men kanske lättpåverkade elever deltar i mobbning är att den enskilde individen ofta upplever ett mindre ansvar och mindre skuld känslor om man är många om den negativa handlingen. Efterhand kan de ständiga angreppen och nedsättande kommentarerna av offret göra att denne uppfattas som en värdelös person som nästan ber om att behandlas illa. (Olweus, 1992, s 32-35; Olweus, 1999, s 21-24)

3.4.1.3 Vem utsätts?

Olweus skiljer mellan två huvudkategorier av offer för mobbning: *passiva* och *provocerande offer*. De flesta som utsätts för mobbning är passiva offer. Dessa kännetecknas av att de är mer känsliga och osäkra än elever i allmänhet. De är ofta försiktiga, känsliga och tystlåtna.

När de angrips reagerar de ofta med att dra sig undan (eller i lägre åldrar med gråt). De präglas av dåligt självförtroende och osäkerhet. Om offren är pojkar är de ofta fysiskt svagare än sina jämnåriga och tycker inte om att slåss. Ofta känner de sig ensamma i skolan, i regel har de inga goda vänner i klassen. De har ofta lättare för att umgås med vuxna, så som lärare och föräldrar, än jämnåriga. Att de blir mobbade beror inte på att de själva aktivt provocerar sin omgivning. Rent allmänt kan man dock säga att de genom sitt beteende och sina attityder signalerar till omgivningen att de är osäkra och inte vågar ge tillbaka om de behandlas illa. Olweus har gjort ingående intervjuer med föräldrar till mobbade pojkar i Stockholm. Pojkarna visade sig redan som små vara känsliga och försiktiga. Denna läggning, kanske även i kombination med fysisk svaghet, kan ha försvårat det för dem att hävda sig i kamratgruppen. Samtidigt måste långvarig mobbing ha ökat barnens rädsla, osäkerhet och negativa självuppfattning. De karaktärsdrag man finner hos dem som mobbats under en tid kan på så sätt både vara en orsak till och resultat av mobbning, menar Olweus. (Eriksson m.fl., 2002, s 43-44; Olweus, 1999, s 16-19; Olweus, 1992, s 23-25)

Det provocerande offret är ovanligast, det omfattar mellan 15-20 % av alla mobbningsoffer menar Olweus. Dessa barn kan vara hetlevrade, om de angrips försöker de ofta ge igen, dock utan större framgång. Humöret, som många gånger är häftigt, bidrar till att de ofta hamnar i konflikt med andra elever. De är ofta klumpiga, rastlösa, omogna, okoncentrerade och anses av omgivningen vara besvärliga. Somliga betecknas som hyperaktiva. Ibland kan de själva försöka mobba svagare elever. De provocerande offren är många gånger inte särskilt omtyckta av vuxna, exempelvis läraren. Typiskt för mobbning av ett provocerande offer är att ganska många elever, ibland hela klassen, kan vara involverade i trakasserierna. (Eriksson m.fl., 2002, s 43-44; Olweus, 1999, s 16-19; Olweus, 1992, s 23-25)

3.4.2 Björks forskning

3.4.2.1 Vilka utsätter andra?

Mobbaren är inte vem som helst, utan denne förfogar över en kunskap om hur osäkerheten i situationen kan utnyttjas till egen fördel. Kunskapen består i att kunna hantera kritiska situationer framgångsrikt och att skapa nya sådana situationer som bara mobbaren kan hantera, så denne vinner fördelar och får möjlighet till mer makt. Han eller hon vet hur man ska öka sitt handlingsutrymme och därmed öka sin makt. Mobbaren har också en förmåga att "läsa spelet" som bland annat baseras på en mångfald sociala relationer. (Björk, 1999, s 51, 145-146, 169; Eriksson m.fl., 2002, s 69)

3.4.2.2 *Varför utsätter de andra?*

I skolan finns en slags flytande ordning där frågan om vilka som ska räknas kräver ständig bekräftelse. Som ett instrument för bekräftelsen används och spelas olika sociala spel där deltagarna kan öka sitt handlingsutrymme och därmed förbättra sin maktposition i gruppen. Björk menar att makt inte är oföränderlig eller given utan något som hela tiden måste erövrats och återerövrats, skapas och återskapas. Vissa regler tillhör de sociala spelen, dessa måste deltagarna underordna sig, en spelregel kan vara att det är bättre att ljuga för läraren än skvallra på klasskamraterna. Att ställa sig utanför de sociala spelen är svårt då deltagandet är viktigt för att man ska kunna integreras i gruppen. Mobbningen är en serie kränkningar, varje kränkning är i sin tur en inkompetensförklaring av den mobbades förmåga att klara av spelet. (Björk, 1999, s 119, 156; Östberg, 2001 s 190-191)

En ökning av makt innebär en ökning av handlingsutrymme. Till detta hör att Björk ser mobbaren, den mobbade och övriga inblandade som aktörer som är kapabla till att ta sin del av ansvaret för sina beslut och handlingar. Mobbning växer fram ur en situation av begränsat handlingsutrymme där mobbaren hanterar handlingsutrymmet och skapar en mobbningssituation. Den mobbade blir på så sätt "tvingad" in i ett ofrivilligt beteende, genom att dess handlingsutrymme och möjligheter begränsas. Vilket alternativ den mobbade väljer så kommer konsekvenserna att bli "fel". En liknande spelsituation kan sedan uppstå om och om igen enligt vissa regler. Mobbaren utnyttjar att det blir en början till förutsägbarhet hos den som mobbas, vilket ger mobbaren en möjlighet till att återskapa makt. I detta maktspel är det en viktig kapacitet att tåla en höjning av graden av osäkerhet och spänning. Det kan vara att den mobbade håller tillbaka vredesutbrottet eller tårarna och på så sätt kontrollerar situationen. (Björk, 1999, s 139, 145-146 ; Eriksson m.fl., 2002, s 69)

I ett exempel på spel beskriver hon hur en mobbad pojke oväntat tar fram en kniv som han hotar mobbarna med. Genom att den mobbade fjärrar sig från de andras förväntningar ökar han sitt eget handlingsutrymme och ökar chanserna i framtida spel. Maktspelet är alltså inte något statiskt! (Björk, 1999, s 147-148)

3.4.2.3 *Vem utsätts?*

Vem som blir mobbad är ingen slump, även om det inte heller är förutbestämt. Den mobbade saknar något som mobbaren har, en situationskompetens. Det innebär att den mobbade inte har en praktisk kunskap om hur osäkerheten i en situation kan utnyttjas till sin egen fördel

samt saknar förmågan att ”läsa spelet”. Den mobbade agerar inte i enlighet med de regler som situationen kräver utan kan i stället fastna i former av förutsägbarhet i beteendet. Situationen för den som mobbas utmärks av en brist på möjligheter till sociala allianser. När den sociala tillhörigheten är liten är gränsen låg för vad man tål i fråga om en ökning av spänningen och osäkerhetsgraden. Då finns risken att bli mobbad. (Björk, 1999, s 152, 169)

3.5 SEXUELLA TRAKASSERIER

3.5.1 JämO:s förklaringsmodeller

3.5.1.1 Sextrakasseraren och offret

JämO beskriver sexuella trakasserier som något som är för komplicerat för att betraktas som vanlig mobbning, då kön och könsroll har en avgörande betydelse för varför sexuella trakasserier uppkommer. Sexuella trakasserier på en arbetsplats förklaras av JämO som att män vill markera sin manlighet genom att sätta en kvinnlig arbetskamrat på plats. De söker på så sätt bekräftelse för sin manlighet hos andra män genom sitt beteende mot kvinnan. Ibland kan det handla om att bestraffa en kvinna som går utanför gränserna för vad som av männen anses som en passande, lagom underordnad, kvinnoroll. Det kan också handla om längtan efter kärlek och ömhet som tillbakavisats av kvinnan som sedan blir sexuellt trakasserad. Istället försöker mannen tvinga sig till det han tycker han har rätt att kräva. När offret för sexuella trakasserier är en man ser bilden annorlunda ut då kön och könsroll även här bestämmer formen för trakasserier. Den trakasserande kvinnan förödmjukar mannen därför att hon anser att han inte är någon ”riktig” man. Eller utnyttjar hon ett psykologiskt överläge mot en man på en kvinnodominerad arbetsplats för att bekräfta sin ställning på arbetsplatsen. (Svenaeus, Bergh, 1997, s 6-7)

I häftet *En klapp i häcken är väl inget att tjafsas om!* som är tänkt som ett diskussionsunderlag om sexuella trakasserier på arbetsplatser förklaras sexuella trakasserier på ett sätt som påminner om JämOs syn. Författaren menar att de som utsätts oftast är kvinnor, även om det även förekommer att män trakasseras sexuellt. Det handlar då främst om män på kvinnodominerade arbetsplatser. Sexuella trakasserier har väldigt sällan med sex att göra, en kvinna utsätts inte på grund av sitt utseende eller klädval. Istället handlar det oftast om maktmissbruk anser författaren. En man som trakasserar ger sig ofta på en kvinna som står under honom i hierarkin snarare än en kvinna med en högre ställning. Trakasserier kan också

användas för att undergräva kvinnliga chefers, arbetsledares och kollegers auktoritet. (Källander-Öhrling, 1994, s 25-28)

JämO menar att de allt vanligare könsorden och kränkande glåporden i skolan förklaras som ett nytt språkbruk av många debattörer. När *JämOs handbok mot könsmobbing i skolan* skrevs menade många tillfrågade lärare att "orden betyder egentligen ingenting" (Nikell, 2000, s 27). JämO menar att oavsett om språkliga förändringar är inblandade så hänger språk och innehåll ihop. Den kränkande innebörden i det språkliga beteendet är en form av sexuella trakasserier. Kanske har det blivit mer tillåtet att uttrycka fördomar som tidigare gömts under ytan? Kanske är det en verklig förändring av förtryck och maktanspråk mellan könen som speglas? Medan tjejer kan brännmärkas som "horor" kan pojkar som inte lever upp till ett förväntat machoideal stämplas som "bögar". De kan också tryckas till genom att förknippas med kvinnlighet (exempelvis "fitta", "kärring" och "lipsill") och därmed lägre status. (Nikell, 2000, s 25-29)

Sociologen Ove Sernhede menar att delar av den afro-amerikanska musiken inte bara ger uttryck för en kritik av samhällliga orättvisor utan också uppvisar en fascination för kriminalitet, kvinnoförakt, vapendyrkan och romantiserande av våld. Denna kombination har också utgjort en lockelse för unga män i Västeuropa. Sernhede menar att våld, machoideal, makt och kvinnoförakt knyts ihop till en kultur där tonårspojkar får sitt värde genom att överdriva gymträning, knapra anabola steroider samt genom att utöva våld och fysisk övermakt för att få självkänsla. Unga mäns gängkultur kan därmed bidra till den ökning av sexuella trakasserier som riktas mot flickorna såväl i språk som i fysisk handling. (Nikell, 2000, s 31)

3.5.1.2 En fråga om kön och könsroller

"Vi föds inte till kvinnor och män- vi görs till det!" (Nikell, 2000, s 13). Med det menar JämO att könet är en social konstruktion. Samhällsstrukturen, genusystemet, låser individerna i könsmonster och könsroller. Systemet är en maktordning där kvinnor som grupp är strukturellt underordnade män som grupp. Män har som grupp en överordnad position i samhället och har därmed störst möjlighet till inflytande. Den manliga normens dominerande ställning innebär att vi ofta omedvetet betraktar det pojkar/män gör som viktigare, svårare och mer värdefullt än det flickor/kvinnor gör. Den som känner sig värdefull växer medan den som känner sig betydelselös får ett sämre självförtroende. Genusystemets logik blir därmed att

pojkar/män kan utöka sitt handlingsutrymme vilket får till följd att flickor/kvinnor får ett minskat handlingsutrymme (jämför med Björks teorier om varför mobbning uppstår). (Nikell, 2000, s 13-15)

Hillevi Lenz Taguchi är fil dr och lektor vid Lärarhögskolan i Stockholm och använder en feministiskt poststrukturellt modell för att se på kön, som liksom JämOs synsätt betraktar könstypiska beteenden som något icke-medfött. Lugna och tysta flickor, pojkar som är utagerande och mer fysiska är roller som i skolan betraktas som "naturliga". Lenz Taguchi anser att dessa roller inte är givna utan istället speglar vad som ses som manligt och kvinnligt i vårt samhälle. Hon menar att könstypiska beteenden kan förklaras med den feministiskt poststrukturella tankefiguren som menar att dessa beteenden uttrycker en innebörd av kvinnlighet respektive manlighet. Barn läser av dessa innebörder i kvinnors och mäns sätt att förhålla sig till varandra. De förkroppsligar dem för att förstås som "korrekt könade". Innebördena i samhället förändras ständigt. Lenz Taguchi menar att pedagoger inte får blunda för ett samhälleligt tänkande där kvinnlighet, och därmed feminin manlighet, värderas lägre än normerande manlighet. (Lenz Taguchi, 2003, s 10-16)

En allmän utgångspunkt i JämOs riktlinjer för ett metodarbete i skolan är att sexuella trakasserier inte kan ses som ett isolerat problem i skolan. Hur ungdomarna agerar i uppehållsrummet har ett direkt samband med hur relationerna i klassrummet ser ut. Vem får mest uppmärksamhet, är mest aktiv och tar mest plats i klassrummet? Det finns också ett samband med elevernas arbetsmiljö och personalens arbetsmiljö. Ytterligare en utgångspunkt är att relationerna mellan tonårflickor och tonårpojkar i allt högre grad präglas av ojämlika och könsförnedrande värderingar och budskap som förmedlas via media och reklam. Mediaforskaren Anja Hirdman vid Stockholms Universitet har bland annat studerat tjejtidningen Veckorevyns utveckling. Tidningen som säger sig vända sig till tjejer mellan 16-20 år har i praktiken en läsarskara i åldern 12-16 år. Hirdman menar att manlighet beskrivs som ett de facto-tillstånd, pojkar/män *är* på ett visst sätt. Kvinnlighet beskrivs istället utifrån hur flickor/kvinnor *bör vara*, exempelvis snygga, sexiga och modemedvetna. Många artiklar fokuserar på olika kroppsdelar och på hur dessa bör se ut eller hur de kan göras om. (Nikell, 2000, s 17, 102-103)

Undersökningar visar att våra förväntningar på könet som bärare av särskilda egenskaper formar våra handlingar gentemot barnen redan när de är spädbarn. Flickspädbarn vänds oftare

in mot famnen medan pojkspädbarn vänds ut mot världen. Krypande barn får komma längre bort från den vuxne om de är pojkar än om de är flickor. JämO menar att det rör sig om en kulturellt inlärd förväntan att flickor är räddare och behöver skyddas, pojkar är utforskande och äventyrslystna. Ofta förmedlar vuxna omedvetet och passivt den traditionella bilden av könen till barn. (Nikell, 2000, s 11, 69-70)

Ingemar Gens, tidigare jämställdhetsexpert vid länsstyrelsen i Gävleborgs län, intresserar sig mycket för pojkars situation och för det bristande samspelet mellan pojkar och vuxna. Han menar att vuxna utgår från att pojkar, till skillnad från flickor, behöver kunna hantera ett visst mått av våld och aggressivitet för att klara sig. Gens anser att barns lek på dagis och fritids är könsuppdelad, flickor och pojkar leker var för sig. Pojkars lek är mer bullrig, härjande och stökig och sker i större utsträckning än flickors utan vuxen närvaro. I JämOs bok konstateras att kombinationen av att pojkar förväntas bli ”något stort” och att detta sker utan guidning kan innebära att många pojkar faktiskt blir tuffa, orädda, risktagande och gränsöverskridande. Samtidigt är många ensamma och rädda inombords. (Nikell, 2000, s 60-63) (Jämför med Olweus undersökningar som visar att mobbaren är ovanligt lite osäker eller genomsnittlig).

3.5.1.3 Syn på flickors och pojkars sexualitet

I *JämOs handbok mot könsmobbing i skolan* frågar sig författaren hur vuxna ser på flickors och pojkars lust och hur vi tillåter dem att uttrycka sig? Betraktar vi sexuellt aktiva tonårsflickor respektive tonårspojkar på samma sätt? Författaren menar vidare att man i ungdomarnas värld anser att en ung kvinna ska vara förälskad när hon har sex med en ung man, medan en ung man betraktas som erfaren i positiv bemärkelse om han gjort många ”erövringar”. Detta stärks av Maria Bäckmans C-uppsats (1991) *Henne kan man kalla hora däremot*, Stockholms Universitet: Institutet för Folklivsforskning. I uppsatsen menar de femtonåriga flickorna som intervjuats att flickor kallas ”hora” när de går utanför ramarna för ett förväntat flickbeteende och är för öppna sexuellt. Flickorna anser att jämnåriga pojkar som beter sig likadant istället ses som coola. Pojkar har istället att leva upp till ett uppblåst machoideal som inte stämmer med verkligheten, enligt Bäckmans uppsats. (Nikell, 2000, s 27-28, 173-174)

Redan i späd ålder grundläggs skillnader, menar JämO. Det talas ofta öppet om ”snoppen” medan flickors kön ibland förtigs eller får heta ”framstjärten” eller ”det därnere”. Pojkar tillåts pilla på sina snoppar, medan man hos små flickor styr bort uppmärksamheten menar

JämO. Detta skulle i så fall ge konsekvenser för flickors respektive pojkars syn på rätten till egna lustupplevelser. (Nikell, 2000, s 173-174)

Stina Jeffner som är filosofie doktor i sociologi har i sin avhandling behandlat betydelsen av kön och heterosexualitet för ungdomars förståelse av våldtäkt. I avhandlingen blottlägger Jeffner en kvinnosyn där flickan/kvinnan bär ansvaret för att inte låta sig utnyttjas. En manssyn blottas där pojkar/män av naturen i princip är kåta djur vars drift är okontrollerbar. I det dagliga livet innebär denna föreställningsvärld att flickor får betydligt mindre livsutrymme än pojkar. Flickor får inte klä sig hur de vill, de får inte vara alltför sexuellt intresserade för att undvika ”horstämpel”, de får inte vara ensamma ute mörka kvällar etc. (Nikell, 2000, s 55-57)

4. TEORETISK REFERENS RAM

4.1 VAL AV TEORI

Jag har valt att ta upp strategianalysen, detta teoretiska angreppssätt är i enlighet med den franske organisationssociologen Michel Crozier. Gunilla Björks forskning som jag tidigare tagit upp anknyter till strategianalysen. Valet av strategianalysen som teoretisk referensram anser jag klargör Björks syn på mobbning ytterligare samt möjliggör ett annorlunda perspektiv på sexuella trakasserier. Socialt underlättande är en liten del av de socialpsykologiska teorier som finns. Teorin, som i exemplen handlar om idrottsprestationer, tycker jag kan appliceras på mobbning och sexuella trakasserier.

4.2 CROZIERERS STRATEGIANALYS

Organisationen och det individuella beteendet studeras som en helhet, då människorna är organisationen. Basen för strategianalysen är principen om frihet. Crozier menar att det i varje situation finns en frihet att välja oavsett hur liten denna möjlighet är. Mänskliga handlingar är resultat av ett eget inre beslut. Friheten används till att utöka möjligheterna för det egna handlandet (=öka handlingsutrymmet). Avgörande är vilka möjligheter till förbättringar individen kan urskilja och de egna resurserna samt förmågan att använda dessa. Samtidigt som Crozier tar upp frihetsprincipen använder han också begreppet begränsad rationalitet. Det helt fria valet är inte möjligt, då det finns en svårighet med att bedöma hur andra aktörer kommer att agera samt då det saknas förutsättningar för att i förväg utreda alla konsekvenser

av ett handlande. Våra beslut fattas istället ett i taget med hela tiden nya bedömningar av situationen. (Björk, 1999, s 35-43)

Makt är en grundläggande ingrediens i alla sociala relationer. Makt ses i strategianalysen som en relationsegenskap som gäller endast i en viss relation och är inte direkt överförbar till en annan relation eller situation. Makten är knuten till en viss typ av förhandling som utgörs av ett utbyte av resurser och fördelar. När båda parter har fördelar med att byta är relationen ömsesidig. Om den ena parten saknar resurser så övergår relationen till en maktrelation som är ojämlik. Förhandlingen går ut på osäkerhet (kan översättas med handlingsutrymme). Den med störst osäkerhetsutrymme, det vill säga det utrymme av frihet som uppstår i situationen, har mest makt. Osäkerheten är kopplad till situationen, inte individen. Organisationen avgör vilka resurser som är giltiga i sammanhanget. Alla resurser är inte användbara i varje situation, utan kan även utgöra ett hinder. Exempelvis så är förmågan att få andra att skratta inte en resurs i alla situationer eller i relation till alla människor. En mångfald sociala relationer är en resurs som nästan alltid är en fördel. I en strategianalys analyseras aktörens beteende som ett uttryck för en förnuftslogisk strategi som syftar till att öka det egna handlingsutrymmet. Detta sker genom ett deltagande i organisationen. (Björk, 1999, s 35-43)

Crozier menar att människan är mer en hjärna än ett hjärta. Björk, som i *Mobbning- en fråga om makt* använder sig av strategianalysen, anser att när denna synar aggressivt mänskligt beteende så resulterar det ofta i att beteendet visar sig vara ett instrument för att vinna respekt. Mobbning blir då inte ett undantag från "normalt" uppförande utan ett adekvat beteende baserat på frihet som utgår från en förhoppning om att öka sitt handlingsutrymme. Detta ser Björk som en befriande syn. (Björk, 1999, s 36-37) Jag kan tycka att en svaghet med strategianalysen blir dennes syn på människan som jag uppfattar som ganska beräknande och kallsinnig. Samtidigt betonar Crozier människans fria val, vilket jag anser visar på en positiv människosyn.

4.3 SOCIALPSYKOLOGI

4.3.1 Socialt underlättande

För idrottsmän visar resultat att närvaron av åskådare förbättrar prestationen när uppgiften underlättande när prestationen förbättras och socialt hämmande när den försämras. Socialt underlättande kan förklaras med hjälp av utvärderingsängslan. När en individ tror att hon ska

prestera bra förväntar hon sig att publiken ska vara positiv och hon förbättrar sin prestation. När hon tror att hon ska prestera dåligt och räknar med en negativ inställning från publiken försämras resultaten. (Helkama m.fl., 2000, s 138-139)

5. ANALYS

5.1 PRESENTATION AV INTERVJUPERSONERNA

De deltagande flickorna kallas Maria, Sofie, Anja, Vera och Ylva.

5.2 INNEBÖRDEN AV MOBBNING

Maria tycker att mobbning är ”om man retar varandra och sånt där i skolan till exempel, och om man känner sig utstött av dom andra”. Hon menar att mobbning ”kan ju vara allt möjligt som är taskigt”. Hon tror inte det är någon skillnad mellan hur tjejer och killar mobbar.

Sofie definierar mobbning som ”utfrysning och där man tillgriper någon sorts våld, antingen det är psykiskt eller fysiskt, för att få någon att må illa, det ska ha upprepats under en lång tid för att det ska kunna räknas som mobbning”. Sofie tror att det är en skillnad på hur tjejer och killar mobbar ”tjejer kan vara mycket listigare så att säga, dom kan gå bakom ryggen och prata skitsnack om en och dom har andra metoder att frysa ut en än vad killar har, killar är mycket mer direkta och dom liksom kommer med förolämpningen rakt upp i ansiktet”.

Anja menar att mobbning är ”när en person är liksom ifrån omgivningen”, någon är ”utanför gruppen” och ”utstött”. Andra sätt att mobba på kan vara att ”någon slår en/.../ om någon bara kommenterar för vad jag än säger”. Anja menar att mobbning kan vara olika för tjejer och killar: ”tjejer är mycket alltså dom går bakom ryggen men killar är mer raka, dom säger rakt ut vad dom tycker”. Hon tror att utfrysning sker både bland tjejer och killar, men att fysisk mobbning, att slåss, är vanligare bland framförallt yngre killar.

Vera tänker främst på ”om man fryser ut folk” när hon definierar mobbning. Hon tror att det är en skillnad på hur killar och tjejer mobbar. ” Tjejer är nog mer psykiskt, alltså lägger kommentarer och är taskiga mot varandra, killar är nog mer hårda, alltså fysiskt mot varandra”.

Ylva tycker att mobbning är när ”alla sitter så och säger en massa saker om personen och så säger man det också till personen kanske” eller ”att man går på personen” och ”puttar upp den i ett skåp och slår på den”. Ylva menar att tjejer som mobbar ”är nog mer ord och liksom säger saker om utseende och personlighet”. Mobbande killar tror Ylva är mer fysiska, ”puttar upp i skåp och så”.

Flickornas definitioner av mobbning är inte lika utförliga som Olweus definition. Sofie är den enda som tar upp att det ska ha upprepats under en tid för att kallas mobbning. Man kan undra om detta är något som ger konsekvenser för vad flickorna ser som mobbning, om de har en lägre gräns för vad mobbning är än vad Olweus har. Samtidigt kan det vara något som de ser som underförstått att man inte är ett offer för mobbning om man varit utanför vid ett tillfälle. Enligt Olweus definition av mobbning präglas relationen mellan den som mobbar och den som mobbas av obalans i styrkeförhållandet. Detta tar ingen av flickorna upp när de förklarar begreppet. Det kan vara så att de inte ser det som självklart. Samtidigt ger deras beskrivning av den mobbade (avsnitt 5.4) en bild av en ”svag” individ. Det tyder på att de förklarar mobbning som en obalans i styrka mellan parterna. Flera av tjejerna tror att indirekt mobbning är vanligare bland tjejer och direkt mobbning bland killar.

5.3 BILDEN AV MOBBAREN

Maria menar att de som mobbar ”är mest gäng”. Hon tror att det lika ofta är killar som tjejer som mobbar. Anledningen till att man mobbar tror Maria är att ”dom personerna kanske är annorlunda eller tänker olika eller kanske har olika kläder eller sånt där”. Hon tror att de som mobbar gör det ”kanske för att verka coola”. Hon tror att gruppen är viktig i mobbningen ”för att dom andra ska liksom se att ‘ja jag mobbar den här personen’ ingen ser ju /.../ om det bara är en person som mobbar”. Marias syn på mobbaren som någon som verkar ”cool”, med ett gäng som används som en slags publik för mobbningen, tycker jag skulle kunna jämföras med den syn på mobbning som Björk använder. Björk skulle kanske koppla Marias tes att mobbarna vill ”verka coola” till att de vill få mer makt (jag kan tycka att cool och mäktig ligger ganska nära varandra). Av Björks resonemang tycker jag att ett gäng som beskådar hur man kränker någon annan är något som skulle kunna öka ens handlingsutrymme och makt. Detta är något som kan kopplas samman med teorin om socialt underlättande, när uppgiften som ska utföras är lätt eller något individen behärskar förbättras prestationen av närvarande

åskådare. När en individ tror att hon ska prestera bra förväntar hon sig att publiken ska vara positiv och hon förbättrar sin prestation. Om man kopplar teorin om socialt underlättande till Björks forskning så skulle man kunna tänka sig att Marias bild av mobbaren kräver att mobbarens position i gänget är så stark att denne kan förvänta sig gängets stöd i mobbningsituationen.

Sofie beskriver de som mobbar enligt följande:

Det är personer som har kanske problem med sig själv eller problem hemma, som har något svårt att hantera och så istället för att söka hjälp eller sådär, de kanske har svårt för det, jag vet inte, men så tar de ut det på andra får utlopp för kanske... det att dom är ledsna inuti eller att dom är arga på sin mamma eller pappa eller sådär.

Sofie menar att ”vissa människor gör vad som helst för att vara med i gemenskap även ifall det betyder att mobba andra”. Hon menar vidare att ”det alltid finns någon ledare men det är inte han som ska ha hela skulden utan det är gruppen också”. De som ansluter sig till den här typen av grupper tror Sofie är personer som ”vill vara populära och /.../ letar efter någon gemenskap och ställe att höra hemma, men det kan ju också vara såna som är likasinnade att dom tycker att det är bra eller roligt att förnedra någon på ett sånt sätt”. Olweus betraktar mobbning som ett gruppfenomen i vissa situationer där osäkra individer med behov av att hävda sig kan delta i mobbningen om mobbaren är någon de ser upp till. Sofie menar att det handlar om individer som söker gemenskap och popularitet som sluter upp kring ledaren. Dessa förklaringar kan sägas ligga nära varandra, anser jag. Sofie tror att det också kan handla om ”att man kan vara avundsjuk på den person som man mobbar”. Hon tror att offret väljs för att mobbaren känner igen något i sig själv som den ogillar hos offret ”dom ser direkt felet hos någon annan, dom vill inte erkänna det för sig själv”.

På frågan om vilka som mobbar svarar Anja ”jag tror faktiskt det stämmer det där med att de osäkra mobbar/.../ för att få liksom ett bättre självförtroende”. Anja förklarar mobbning som att ”antingen är det för att få mer status fast dom inte får det egentligen eller så är det typ för att dom ska få så ‘ööh jag kan, titta på mig, jag har makten’”. Anja beskriver senare under intervjun en flicka som blivit nästan mobbad. ”Hon blev så hysterisk fort, så alla tyckte det var kul att vara på henne för att hon blir, får såna himla utbrott, raseriutbrott. /.../ Men nu har hon faktiskt slutat nu är det liksom ingenting nu bryr hon sig inte längre”. Om den som mobbarna trakasserar inte bryr sig menar Anja att ”då blir det faktiskt inte mobbning då avstår man från det”.

Anjas bild av mobbaren som osäker inuti bekräftas inte av Olweus forskning. Han menar dock att mobbarnas popularitet tycks minska på högstadiet, vilket även Anja tycks tro. Anja tar upp mobbning som ett sätt att få eller visa sin makt, vilket Björks forskning pekar på. Anja ger ett exempel där den mobbade flickan reagerade med hysteriska anfall på kränkningarna. När flickan hysteriska reaktioner upphörde slutade också mobbarna att trakassera henne. Detta tycker jag är ett utmärkt exempel på Björks resonemang kring mobbning. Den mobbade "tvingas" in i ett ofrivilligt beteende, genom att dess handlingsutrymme och möjligheter begränsas. Mobbaren utnyttjar att det blir en början till förutsägbarhet hos den som mobbas. Genom att den mobbade fjärrar sig från de andras förväntningar ökas dennes handlingsutrymme och chanserna i framtida spel. Detta gör flickan i Anjas exempel genom att hålla tillbaka sitt hysteriska utbrott som förväntades av mobbarna.

Veras bild av mobbare är att dessa är "dom som är mest osäkra på sig själva". Hon tror att det också kan vara de "som har det svårt själva och känner att dom kanske inte får tillräckligt med uppmärksamhet hemma och måste trycka ner någon annan för att själva känna sig bättre". Olweus menar att mobbare bär på en långvarig fientlighet i hemmet vilket Vera (och även Sofie) är inne på. Veras tanke att mobbaren känner att föräldrarna inte uppmärksammar dem tillräckligt kan jämföras med Olweus bild av att aggressiva barn kommer från "fria" hem utan gränssättning.

Ylva menar att mobbare kan vara vem som helst, men att det är något som mest sker "när man är i 14 års åldern". Hon tror att mobbning ofta "är vad kompisarna tycker". "En i gänget pratar skit om en annan så får man höra en massa grejer om den personen så kanske man /.../inte gillar den personen heller, och så ger man inte den personen en chans." Ylva tror att detta förekommer mer bland tjejer än killar.

5.4 BILDEN AV DEN MOBBADE

Maria menar att de som mobbas är "dom som är annorlunda och lite utstötta". Hon tror att det ofta handlar om "svaga människor", med svaga avser hon de som "går runt själva/.../ dom kanske inte har så många kompisar". Beteenden som kan orsaka mobbning menar Maria kan vara att "man gör bort sig eller liksom är taskig mot någon".

Sofie tror att de som blir mobbade är ”dom som är lite egna eller är lite utanför”. Beteenden som kan göra att man blir mobbad kan vara att ”man kanske inte gör allting på samma sätt eller man kanske har någon udda egenskap”. Samtidigt menar Sofie att egenskapen man mobbas för, exempelvis att man är klumpig, kan finnas även hos dem som inte mobbas. Men är man mobbad blir kommentarerna som till andra upplevs ”påskoj” istället ”på blodigt allvar”.

Anja beskriver offer för mobbning som:

Dom som har lite lägre självförtroende, jag tror faktiskt dom blir mer mobbade än dom som har högre självförtroende. Dom har starkare självförtroende för dom bryr sig inte så mycket och dom med lägre självförtroende dom bryr sig så mycket så dom blir ledsna och då kommer liksom mobbarna mer och mer för att dom blir ledsna.

Anja menar att ”dom som mobbar, mobbar på dom som inte kan säga emot”. Hon ger exempel på personer som varit mobbade, en var ”annorlunda klädd” och en var ”helt normal” men umgicks med dem som mobbades.

Vera tror att de som mobbas ofta väljs som offer då de är ”lite tystare lite blygare lite mindre”. Det är ”lättare att ta någon som ser svag ut”, ”någon som kanske inte har så där jättebra självförtroende och inte är så där jättepopulär”.

Marias, Sofies, Anjas och Veras bilder av dem som mobbas är relativt likartade. De tänker sig offer för mobbning som personer med lågt självförtroende. Sofie beskriver dem som lite egna eller lite utanför och Maria som annorlunda och lite utstötta. Maria och Vera kallar dom ”svaga”. Denna syn på den mobbade går igen hos både Olweus och Björk. Olweus passiva offer kännetecknas av att de ofta är försiktiga, känsliga och tystlåtna, de präglas av dåligt självförtroende och osäkerhet. Ofta känner de sig ensamma i skolan, i regel har de inga goda vänner. Maria talar om att de går runt själva och har få vänner. Olweus menar att de signalerar till omgivningen att de är osäkra och inte vågar ge tillbaka om någon behandlar dem illa. Anja beskriver det som att mobbare mobbar på dem som inte kan säga emot och Vera uttrycker det som att det är lättare att mobba någon som ser svag ut. Något jag tycker är viktigt att ta upp i sammanhanget är att mobbingen måste ha ökat den mobbades rädsla, osäkerhet och negativa självuppfattning, vilket Olweus nämner.

Björk (liksom strategianalysen) talar om att den mobbades situation utmärks av en brist på möjligheter till sociala allianser. Hon menar att när den sociala tillhörigheten är liten är gränsen låg för vad man tål i fråga om en ökning av spänningen och osäkerhetsgraden. Detta resonemang tycker jag är särskilt påtagligt i Anjas beskrivning även om hon talar om självförtroende istället för sociala allianser. Anja menar att personer med dåligt självförtroende bryr sig mycket mer och blir ledsna vilket leder till att mobbarna ”kommer mer och mer”. Björk menar också att den mobbade fastnar i former av förutsägbarhet i beteendet vilket jag tycker är i enlighet med Anjas förklaring.

Ylva tycker det är svårt att beskriva speciella egenskaper hos den mobbade. Hon menar att ”det är ju ganska fåniga saker man stör sig på/.../ det kan ju vara om man kanske inte har märkeskläder”. Vissa beteenden kan göra att man blir mobbad, menar Ylva. ”Om man kanske inte super och om man kanske inte vill gå ut utan hellre vill vara hemma och sånt, det är jätte många folk som tycker att man är tontig då” Ylvas bild av den mobbade som någon som inte gör som jämnåriga förväntar sig av en kan kopplas med Björks forskning. Regler som tillhör de sociala spelen måste deltagarna underordna sig då det är svårt att ställa sig utanför de sociala spelen, eftersom deltagandet är viktigt för att man ska kunna integreras i gruppen. Den mobbade agerar inte i enlighet med de regler som situationen kräver. På så sätt skulle en social regel bland högstadiel elever kunna vara att man inte sitter hemma med sina föräldrar om helgerna och därmed väljer bort sina jämnåriga. Den som ständigt bryter mot denna regel får svårt att integreras i gruppen.

5.5 INNEBÖRDEN AV SEXUELLA TRAKASSERIER

Maria tycker det är svårt att utveckla begreppet sexuella trakasserier. Hon tänker att det är ”kanske...fula ord”, att Maria syftar på könsord framkommer lite senare under intervjun. Hon menar att sexuella trakasserier är en form av mobbning, ”det är ju också mobbning om man trakasserar någon”.

Sofie förklarar sexuella trakasserier som ”när någon kommer med oanständiga kommentarer och att dom börjar tafsa på en eller dom tror att det är okej och man känner sig väldigt obekvämt i situationen när dom anspelar på något”. Sofie menar att när den som utsätts ”känner att det är obekvämt då bör dom ju inte göra det för dom vet själva att det får en att känna så”.

Anja förklarar sexuella trakasserier som ”om någon till exempel tar dig på bakdelen när man inte ens vill det /.../ om någon bara säger något så där sexistiskt, jag vet inte vad”. Hon har aldrig hört någon kalla någon annan ”hora” på skolan, däremot säger Anja att ”killar kan kalla killar för bögar men det är bara påskämt”.

Vera är lite ambivalent till vad hon tycker är sexuella trakasserier. Hon är bestämd med att ”fysiskt” är sexuella trakasserier, hon syftar då på att tafsa. Däremot ”om folk kallar en jävla hora det är klart att det är ju inte kul men det tar jag inte som...”, hon är osäker på om verbalt uppträdande av sexuell natur är sexuella trakasserier. Vera menar att ”idag så är det ju ganska vanligt att det händer /.../ på ett sätt är det nog mer accepterat nu det tas nog inte lika hårt längre”. Hon anser dock att det accepteras ”för folk runtomkring” men inte av den som utsätts. Veras ambivalens till om huruvida benämningar som ”hora” är sexuella trakasserier eller inte speglar väl diskussionen kring om denna typ av trakasserier ”bara” är ett nytt språkbruk eller inte. JämO menar att oavsett om språkliga förändringar är inblandade så hänger språket ihop med dess innehåll. Den kränkande innebörden i det språkliga beteendet är en form av sexuella trakasserier. Vera menar att det upplevs som en kränkning av dem som utsätts för sexuella trakasserier.

Ylva tycker att sexuella trakasserier kan vara att ”man hittar på rykten om personen att man har gjort det med den och den och så är det inte sant”. Det kan också vara ”om man skriker hora eller något sånt i korridorerna”.

Flickornas uppfattning om vad som är sexuella trakasserier är betydligt mindre omfattande än den definition som utarbetats av EU-kommissionen. De ser sexuella trakasserier som fysiskt uppträdande (tafsa) och verbalt uppträdande (könsord, sexistiska kommentarer, anspelningar och ryktesspridning) av sexuell natur. Jag uppfattar det som att ingen av flickorna lägger in annat uppträdande grundat på kön i sina förklaringar av sexuella trakasserier. Annat uppträdande grundat på kön innebär beteenden som svärta ner, förlöjligar, skrämmer eller är fysiskt skymfande för någon på grund av hennes eller hans kön. Man kan undra varför endast uppträdanden av sexuell natur ingår i flickornas bild av sexuella trakasserier. Kanske beror det på att begreppet i sig signalerar att det är just *sexuella* trakasserier som avses. Frågan blir egentligen hur flickorna ser på ovälkömda uppträdanden grundat på kön? Om de upplevt

dylika uppträdanden eller om det helt enkelt inte existerar i deras miljö? Kanske saknas en medvetenhet om att det inte är ett acceptabelt beteende?

5.6 BILDEN AV SEXTRAKASSERAREN

Maria förklarar användandet av könsord, vilket hon tycker kan vara sexuella trakasserier, genom att ”det är kanske såna ord som liksom sårar mest”. Maria tror att det lika ofta är tjejer som killar som trakasserar andra sexuellt. Hon menar samtidigt att det finns fler nedsättande ord mot tjejer: ”tjejen har ju kanske inte så mycket att säga till killen men dom har ju jätte många ord att säga till tjejen”. Marias uppfattning om att det finns många fler nedlåtande könsord mot tjejer än killar kan jämföras med JämO som i sin bok mot könsmobbning hävdar att samhällsstrukturen är en maktordning där kvinnor som grupp är strukturellt underordnade män som grupp. JämO skriver att medan tjejer kan brännmärkas som ”horor” kan killar stämpas genom att förknippas med kvinnlighet. Även Lenz Taguchi menar att vi har ett samhälleligt tänkande där kvinnlighet värderas lägre än normerande manlighet. Jag tänker att om man utgår från denna syn på samhället kanske det blir lättare att göra kvinnor (eller kvinnlighet) ”fulare” än att förnedra män, vilket skulle kunna förklara Marias bild av att det finns fler förnedrande ord mot tjejer.

Sofie tror att de finns olika sorters personer som trakasserar andra sexuellt ”det finns ju dom som gör det öppet som är väldigt dominanta i sitt sätt, men sen finns det ju dom som är så trevliga när man är bland folk men sen när man kommer med dom själv så är det som om dom har en ny personlighet”. Teorin om socialt underlättande skulle kunna stödja Sofies resonemang. De dominanta personerna förväntar sig kanske att åskådarna ska vara positiva och får därför lätt att trakassera andra sexuellt. För de ”trevliga” är kanske sexuella trakasserier något som är en svårare eller nyare uppgift och därför tror de att resultatet skulle ha blivit sämre, någon hade kanske sagt ifrån, med åskådare närvarande. De föredrar därför att göra det på tu man hand.

Angående om de som sextrakasserar är tjejer eller killar svarar Sofie att ”jag har ju fått den uppfattningen av bland annat media och allting sånt att det är ju mer män som anmäls för sexuella trakasserier än kvinnor och då får man ju den uppfattningen att män som styr den cirkeln, den dåliga cirkeln”. Sofie tror att anledningen till att man trakasserar andra sexuellt kan vara ”att man kanske känner sig förödmjukad att man har fått ett nej och man försöker ge

igen, jag tror inte det hänger så mycket på det sexuella utan mer å hämnd hållet”. I häftet *En klapp I häcken är väl inget att tjafsa om!* anser författaren, liksom Sofie, att sexuella trakasserier väldigt sällan har med sex att göra. I häftet fastslås att trakasserier kan användas för att undergräva kvinnliga medarbetares auktoritet, vilket ligger nära Sofies förklaring då hämnden fås genom att skada den andres ställning. En av JämOs förklaringar till sexuella trakasserier är att längtan efter kärlek tillbakavisats av kvinnan som sedan blir sexuellt trakasserad. Mannen tvingar sig till det han tycker han har rätt att kräva, vilket också skulle kunna förklara Sofies bild av sextrakasseraren.

När Anja får frågan om vilka som trakasserar andra sexuellt svarar hon tvärsäkert ”dom som inte kan få någon tjej på något annat sätt”.

Ja det är dom som betar sig helt omoget och de är dom som inte lyckas få en tjej på ett normalt vis liksom det är dom som ”Hej får jag känna på dina pappar ääh”. Det är dom omogna som inte får liksom det är dom som tafsar och håller på ööh allmänt jobbiga.

Anja tror att anledningen till varför somliga killar trakasserar tjejer sexuellt är att ”dom vet inte hur dom ska göra för annars kanske det blir fel och dom gör bort sig och tafsar dom kanske dom känner sig ‘äh skit samma’”. Om man använder Croziers strategianalys på Anjas resonemang så är en grundläggande idé att det i varje situation finns en frihet att välja oavsett hur liten denna möjlighet är. Killarna som väljer att tafsar gör detta efter att ha tagit ett eget inre beslut. Om man som Anja tänker sig att dessa killar har svårt att få tjejer, så kan man tänka sig att de har ett litet osäkerhetsutrymme, det utrymme av frihet som uppstår i situationen. Den frihet de har används till att utöka deras handlingsutrymme. Avgörande är vilka möjligheter till förbättringar individen kan urskilja och de egna resurserna samt förmågan att använda dessa. Anjas bild av sextrakasseraren är någon som anser att tafsande inte känns lika riskabelt som att istället visa uppskattning på ett trevligt sätt. Sextrakasserarens val blir här avhängigt av att den inte kan se några möjligheter till förbättringar genom att agera annorlunda. Dessutom har de enligt Anjas bild av sextrakasseraren dåliga resurser i sammanhanget, de är omogna och upplevs av tjejerna som jobbiga.

Vera menar att förövaren är killar ”solklart”. Hon tror att det ofta är killar ”som aldrig har lyckats få en tjej”, men har svårt för att beskriva varför de gör det.

Ylvas bild av dem som sextrakasserar är att de nästan alltid är killar. Hon tror att det ibland kan vara ”påskoj”, men ”man tycker själv bara det är roligt men det tycker ju inte den andra

personen”. Hon tror att sexuella trakasserier ofta kan vara som hämnd, ”om någon /.../ i killgänget då som det brukar vara /.../ om den tjejen kanske inte vill ha den eller något sånt så går dom andra påen”. Ylva tror alltså att det snarare är gänget som den ratade killen tillhör som ger sig på tjejen än killen själv. En av JämOs förklaringar handlar om att bestraffa en kvinna som gått utanför gränserna för vad som av männen anses som en passande, lagom underordnad kvinnoroll, vilket skulle kunna vara fallet i Ylvas bild av sextrakasserarna.

I flickornas versioner av sextrakasseraren växer en ganska samstämmig bild av en jämnårig kille fram. Inga vuxna kvinnor eller män tycks ingå i deras bild av vem som trakasserar sexuellt på högstadiet. Anja talar visserligen om lärare som tafsar, vilket skulle ha varit ännu värre än jämnårigas sexuella trakasserier, ”men det har aldrig aldrig förekommit”.

5.7 BILDEN AV DEN SEXTRAKASSERADE

Maria tror att om någon utsätts för sexuella trakasserier så kan det precis som med mobbning handla om att förövaren ”är arg på den personen och sånt där”. Hon tror inte att det ligger annat bakom sexuella trakasserier än mobbning, vilket kan jämföras med JämO vars åsikt är att sexuella trakasserier är för komplicerat för att betraktas som vanlig mobbning. JämO anser att det beror på att kön och könsroll har en avgörande betydelse för uppkomsten av sexuella trakasserier.

Sofie tror att ”det är mest tjejer” som blir utsatta. Sofie anser att anledningen till det är att tjejer ”dom backar ofta undan”, ”dom är mycket mer så ‘ja, alltså jag vet inte det kanske är okej’”. Killarna däremot ”tar mycket plats och dom har lärt sig från sina killkompisar att ‘det här accepterar inte jag’”. Hon tror det kan hända vem som helst:

Det behöver inte vara någon tjej i minikjol o tajt tröja utan det kan hända någon typ som går i baggy pants o stor tröja liksom. Det kvittar. Liksom ifall personen som gör sexuella trakasserier har bestämt sig, riktat in sig på någon, då är det strunt samma vad det är för typ av person som råkar ut.

Anja säger ”jag tror det bara är tjejer som blir utsatta för sexuella trakasserier”. Hon tror att de som trakasseras är sådana som ”inte kan säga emot”, vilket Anja inte förstår att man inte gör. Hon menar att ”tjejer är mycket mer rädda för att säga emot än vad killar är, dom vågar aldrig säga emot jag förstår inte varför... Dom som inte vågar säga emot det är dom liksom dom

som blir anfallna av händer”. När Anja får frågan om det finns särskilda beteenden som kan göra att någon blir sexuellt trakasserad svarar hon:

Ja oh men det är jättemycket så här snack... horiga kläder /.../ då får du massor av kladdande händer o tafsiga människor efter dig. Men alltså det är lite... alltså man borde egentligen gå klädd hur man vill men alltså..

Både Sofie och Anja tror att det är främst eller enbart tjejer som utsätts, vilket de förklarar med att tjejer är räddare för att säga ifrån. Killar skulle inte acceptera det på samma sätt, menar de. Lenz Taguchi menar att könsroller som att flickor är tysta och lugna och att pojkar är utagerande speglar vad som i samhället anses som kvinnligt och manligt. Könstypiska beteenden uttrycker en innebörd av kvinnlighet respektive manlighet som barn läser av i kvinnors och mäns sätt att förhålla sig till varandra och sedan handlar efter. Skulle det på så sätt kunna vara ett könstypiskt beteende, som Sofie och Anja diskuterar, att flickor inte ska säga ifrån på samma sätt som pojkar? Man kan också förklara killars förmåga att säga ifrån med den manliga normens dominerande ställning, som JämO beskriver. Omedvetet betraktas det som pojkar gör som viktigare och värdefullare. Känner man sig värdefull växer ens självförtroende, vilket skulle kunna förklara Sofies och Anjas bild av killar som säger ifrån medan tjejer inte vågar göra det. Genussystemets logik blir att pojkar kan utöka sitt handlingsutrymme vilket får till följd att flickor får ett minskat handlingsutrymme. Om man kopplar det till Croziers strategianalys så kan man tänka sig att flickors minskade handlingsutrymme inskränker deras frihet. Maktrelationen mellan killar och tjejer blir på så sätt ojämlik.

Vera tror att den som utsätts för sexuella trakasserier kan vara vilken tjej som helst. Hon menar att ”det är ju helt sjukt” men tjejer måste tänka på vad de har på sig för att undvika sexuella trakasserier. ”Man sänder ju ut vissa signaler om man går omkring med vilka kläder som helst.”

Ylva menar att ”om en tjej kommer med en kort kjol eller så då är man direkt så horstämplad” och trakasseras för det. Hon tror att vilka tjejer som helst kan bli sexuellt trakasserade men att ”dom går ju hellre på någon som kommer i kort kjol än någon som går i ett par byxor”. Vissa beteenden kan leda till att en tjej blir trakasserad sexuellt ”om man /.../ springer runt till alla killar eller så håller på med alla killar, då kan man ju få det ryktet och då kan dom ju trakassera en för det”. Om en kille gör likadant så ”hans kompisar tycker ju bara det är kul och så och tjejerna säger inget om det”. Ylvas bild av hur ungdomar ser annorlunda på tjejer

och killars samvaro med det motsatta könet bekräftas av Bäckmans C-uppsats från 1991. I denna menar de intervjuade flickorna att flickor kallas ”hora” när de är för öppna sexuellt medan jämnåriga pojkar med samma beteende ses som coola.

Anja, Vera och Ylva tror att klädstil har betydelse för om man väljs ut som offer för sexuella trakasserier. Att flickor har vissa begränsningar, som att de inte kan klä sig hur de vill, tas upp i Jeffners avhandling om betydelsen av kön och heterosexualitet för ungdomars förståelse av våldtäkt. I denna uppdagas en kvinnoosyn där tjejer bär ansvaret för att inte låta sig utnyttjas, vilket innebär att deras livsutrymme blir begränsat då de exempelvis inte får klä sig som de vill eller inte vara ensamma ute mörka kvällar.

6. AVSLUTNING

6.1 SAMMANFATTNING

Mitt syfte var att ur ett könsperspektiv belysa hur flickor i högstadiets årskurs 8 och 9 förklarar mobbning och sexuella trakasserier samt hur mobbning och sexuella trakasserier är förklarade i aktuell forskning.

Vad innebär mobbning respektive sexuella trakasserier? De förklaringar flickorna gav kring innebörden av mobbning respektive sexuella trakasserier var lite annorlunda än de definitioner som använts i forskningen. Mobbing definierades ofta kring termer som innebar utfrysning av någon annan. Sexuella trakasserier tycktes vara svårare att beskriva, men förklarades av flickorna som framförallt könsord och tafsande. De flesta ansåg att tjejer och killar mobbar olika, killar är mer raka och använder fysiskt våld, medan tjejer mer går bakom ryggen och använder verbalt våld.

Vilka är det då som mobbar och sextrakasserar på högstadiet och varför gör de det? Mobbaren beskrev några av tjejerna som de som är mest osäkra på sig själv eller har problem hemma. Genom mobbningen försöker de förbättra sitt självförtroende eller få utlopp för sin ilska. Det kan också handla om ett gruppfenomen där man tycker som sina kompisar eller gör allt för att tillhöra en gemenskap. De flesta av intervjupersonerna var överens om att de som trakasserar

sexuellt är killar. Det kan vara en slags hämnd för att den berörda tjejen avvisat killen eller så kan det röra sig om killar som har svårt att få tjejer på ett annat sätt.

Vem blir då mobbad och vem blir sexuellt trakasserad? De flesta av flickorna trodde att de som mobbas är personer med dåligt självförtroende som är lite utanför. De blir lättare offer för mobbarna och tar åt sig mer än vad andra skulle ha gjort. En av tjejerna menade att det är personer som inte gör som "alla andra" beträffande alkohol och vara ute om helgerna. De flesta menade att de som blir sexuellt trakasserade är tjejer. Ett par av flickorna ansåg att tjejer har svårare för att säga ifrån än vad killar har. Några trodde att klädstil kan vara en sak som utlöser sexuella trakasserier, medan någon menade att det saknar betydelse. Många förhållanden med det motsatta könet anser en tjej kan göra att tjejer utsätts för sexuella trakasserier, vilket killar med samma beteende undgår.

Olweus, som jag tagit upp i den tidigare forskningen kring mobbning, förklarar fenomenet som något som sker mellan individer med särskilda reaktionsmönster och personlighetsdrag. Passiva mobboffers osäkra hållning blir stimuli som utlöser mobbarens aggressivitet. Björk förklarar mobbning som ett spel om makt, där deltagarna vill utöka sitt handlingsutrymme. Den mobbade har en situationskompetens som den mobbade saknar. Kring sexuella trakasserier har jag använt mig av JämO som förklarar problemet till viss del med den rådande samhällsstruktur som låser kvinnor och män i särskilda roller. Kön och könsroller har en avgörande betydelse för varför sexuella trakasserier uppkommer. En annan förklaring som grundas i könsroller är olika syn på tjejers och killars sexualitet.

6.2 SLUTDISKUSSION

Nästan alla flickorna i min undersökning tänker sig att sexuella trakasserier är något som för det mesta sker med en manlig förövare och ett kvinnligt offer. En av flickorna uttrycker att hon genom media fått uppfattningen att förövarna oftast är män. Jag har själv fått samma uppfattning som mina intervjupersoner. När jag tog del av de två statistiska undersökningar kring sexuella trakasserier som beskrivs i avsnitt 3.3.2 väcktes mina funderingar kring hur det ser ut i praktiken, är alltid förövaren en man och offret alltid en kvinna? I den större undersökningen är bara tjejer tillfrågade om sexuella trakasserier i skolmiljön. I den andra undersökningen (som hör till ett examensarbete) är respondenterna både tjejer och killar, men av redovisningen i *JämOs handbok mot könsmobbing* tycks frågorna till tjejer respektive

killar varit olika. Om det inte bara är JämO som varit slarviga i sin redovisning så tycks man utgå från att verbala sexuella trakasserier är den enda form av trakasserier som en kille kan utsättas för. Min undran är om det är så här det ser ut i praktiken eller om det är den bild som återges i medier?

En av mina intervjupersoner lyfte fram en intressant fundering kring sexuella trakasserier. Hon menade att det finns många fler förnedrande könsord som killar kan säga mot tjejer än det motsatta. Jag tycker att det egentligen inte borde vara på det viset om man skulle lista upp alla könsord som finns att säga. Samtidigt tror jag att fler skulle kunna instämma i hennes påstående. JämO menar att kvinnor som grupp är underordnade män som grupp i samhället. Hillevi Lenz Taguchi fil dr och lektor vid Lärarhögskolan i Stockholm menar att kvinnlighet ses som lägre än manlighet. Oavsett om detta är en tänkbar förklaring eller inte till hypotesen att det finns fler förnedrande ord mot kvinnor reagerade jag på en sak i JämOs material. Killar kan bli sexuellt trakasserade genom att förknippas med *kvinnlighet* och därmed *lägre status*. Som exempel ger JämO bland annat orden "fitta" och "kärring". Det fick mig genast att tänka på en händelse för några år sedan när jag passade en sexårig fotbollsspelande pojke. Han berättade för mig att pojkarna i laget spelade som "flickor" när de gjorde dåligt ifrån sig. Jag tror inte sådant sägs av elakhet utan tanklöshet. Kanske kan man se det som en bekräftelse på JämOs mening att vuxna ofta förmedlar den traditionella bilden av könen till barn, omedvetet och passivt (för inte kan väl förskoleflickor vara lika duktiga som jämnåriga pojkar i idrott...!).

En annan av flickorna var osäker på om hon ansåg tillmälen så som "hora" vara sexuella trakasserier, då det numera är så vanligt och accepterades av omgivningen. Visserligen menade hon att det inte accepterades av den som utsattes. Några av de andra flickorna talade om att dylika ord kan sägas mellan elever på skämt eller att när det sägs mellan vänner så vet man att det inte är på allvar (sistnämnda är inte nedskrivet i uppsatsen). Här tycker jag man ska tänka på EU-kommissionens definition av sexuella trakasserier, det handlar om *ovälkomna* uppträdanden. Om det är ovälkommet eller välkommet är upp till mottagaren. En av flickorna menade att det är sådana ord som sårar mest, vilket jag kan hålla med om. Även om "hora" är ett ord som hörs oftare så tror jag definitivt att det har behållit sin laddning när det sägs just som en kränkning.

Jag tror att information om vad som är sexuella trakasserier skulle behövas i skolorna. Eleverna bör göras medvetna om att de inte ska behöva tåla tillmälen som ”slampa” och ”hora” om de inte vill. Detta är inget som hör till ådern eller bara är nya modeord. Utan det handlar om sexuella trakasserier, vilket strider mot jämställdhetslagen (som visserligen avser arbetstagare) eller kan definieras som förtal eller kränkning enligt brottsbalken.

Min undersökning innefattar inga pojkar, då ingen kille ville medverka. Detta tycker jag är synd. Killarnas perspektiv på mobbning och sexuella trakasserier hade förstås gett en ännu större bild av hur ungdomar ser på problematiken. Det hade varit mycket intressant att se om deras förklaringar skiljde sig något från de tjejer som deltagit i min undersökning.

7. REFERENSER

- Björk, Gunilla O. (1999) *Mobbning - en fråga om makt?*, Lund: Studentlitteratur
- Denscombe, Martyn (2000) *Forskningshandboken- för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*, Lund: Studentlitteratur
- Eriksson, Björn m.fl. (2002) *Skolan- en arena för mobbning*, Skolverket
- Helkama, Klaus, Myllyniemi, Rauni & Liebkind, Karmela (2000) *Socialpsykologi en introduktion*, Malmö: Liber
- Hilte, Mats (2001) *PM för uppsatsskrivare*, Lund: Socialhögskolan, Lunds Universitet
- Källander-Öhrling, Kerstin (1994) *En klapp i häcken är väl inget att tjafsa om!*, Stockholm: Utbildningsförlaget Brevskolan
- Lenz Taguchi, Hillevi (2003) "Det finns inga naturliga kön". *Pedagogiska magasinet*, 4/03, 10-17
- Lpo 94 (1994) *Läroplaner för det obligatoriska skolväsendet och de frivilliga skolformerna*, Utbildningsdepartementet
- Nikell, Eva (2000) *JämOs handbok mot könsmobbing i skolan*, Stockholm: JämO
- Olsson, Belinda (red) (2003) *De missanpassade*, Falkenberg: Bonnier Fakta
- Olweus, Dan (1992) *Mobbning i skolan. Vad vi vet och vad vi kan göra*, Stockholm: Almqvist och Wiksell Förlag
- Olweus, Dan (1999) *För föräldrar, mobbning bland barn och ungdomar*, Stockholm: Rädda Barnen
- Skolverket (2004) *Attityder till skolan 2003*, www.skolverket.se
- Svenaesus, Lena & Bergh, Lise (1997) *JämOs handbok om sexuella trakasserier*, Stockholm: JämO
- Svenska Akademien (1995) *Svenska Akademiens ordlista*, Stockholm: Norstedts Ordbok

Östberg, Viveca (2001) ”Vardagen i skolan: arbetsmiljö, vänner och mobbning” i SOU 2001:55

BILAGA 1: INTERVJUGUIDE

Vad anser du är mobbning?

Är det en viss typ av personer som mobbar?

Varför tror du att man mobbar andra?

Är de som mobbas på ett särskilt sätt?

Vilka beteenden riskerar man att bli mobbad för?

Vad anser du är sexuella trakasserier?

Är det en viss typ av personer som trakasserar andra sexuellt?

Varför tror du att man trakasserar andra sexuellt?

Är de som trakasseras sexuellt på ett särskilt sätt?

Vilka beteenden riskerar man att bli sexuellt trakasserad för?